

UOT 94

ÜLKƏR ƏLİYEVƏ-ABDULLAYEVA

AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu, t.ü.f.d., dosent
aliyevaulker82@hotmail.com

İRANDA ATOM ENERJETİKASININ İNKİŞAFINA ÇİNİN YARDIMLARI

Açar sözlər: Çin, İran, nüvə proqramı, atom energetikası, İrana qarşı sanksiyalar

Giriş

Pəhləvilər dövründə İran və Çin arasında münasibətlər mühüm əhəmiyyət daşıyırdı. 1979-cu il inqilabınadək iki ölkə arasında əlaqələr ABŞ-ın İrana təzyiqləri nəticəsində minimum səviyyədə idi. Şah, hakimiyyətinin sonuna yaxın müstəqil siyasət yürütmək və Mərkəzi Asiyada Sovetlərin fəaliyyətindən narahat olduğu üçün Çin ilə münasibətləri qaydaya salmağa çalışdı.

Lakin şah hakimiyyətini əvəz edən İslam Respublikası əvvəlcə Çinə ehtiyatla, İrandan istifadə etməyə çalışan böyük dövlətlərdən biri kimi yanaşırdı. Çin Kommunist Partiyasının sədri Xua Qofen şah devrilməzdən az öncə onunla görüşmüş əcnəbi rəsmi şəxslərdən idi. Lakin ÇXR rəhbərliyi yeni respublika ilə münasibətləri bərpa etmək üçün tədbirlər gördü, yaranmasından üç gün sonra İran İslam Respublikasını tanıdı. Uğurlu siyasəti və İran-İraq müharibəsi zamanı İrana silah satışı sayəsində Çin Tehranın uzun illər boyu minnətdarlığını qazandı.

XX əsrin 80-ci illərində iki ölkə arasında münasibətlərə müsbət təsir edən digər amillər də vardı. Birinci, Çin bu dövrdə artıq inqilabi kommunizm siyasətindən əl çəkmişdi və inqilabın ilk illərində sol qüvvələrlə mübarizə aparmış İİR üçün ideoloji təhlükə deyildi. İkinci, İranın radikal inqilabi siyasəti onu dünyadan təcrid etmişdi və beynəlxalq əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə ehtiyacı vardı. Bunlardan əlavə, İran və Çindəki hökumətlər amerikapərəst rejimlərə qarşı yönəlmiş inqilab yolu ilə hakimiyyətə gəlmiş və beynəlxalq aləmdə Qərbin ağalığına qarşı idilər. Həmçinin, silah alışı üçün İranın Çinə ehtiyacı var idi və bu dövlətin İrana qarşı ərazi iddiaları mövcud deyildi [11, 3].

Çin və İran arasında atom energetikası sahəsində əməkdaşlıq və nəticəsi. Çinin İrani

gücləndirmək, xüsusilə nüvə proqramının inkişafına yardım etmək istiqamətində səylərinin aşağıdakı səbəblərini qeyd etmək olar: Yaxın Şərqdə ABŞ-a qarşı dirənən və meydan oxuyan İran mövcud olduqca, Birləşmiş Ştatlar Çinin əsas maraqlarının cəmləşdiyi Şərqi Asiyaya tam diqqətini yönəldə bilməyəcək [10, 79]. XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq, 11 sentabr hücumları, İranın nüvə proqramı və Suriya böhranı kimi hadisələr ABŞ-ı Yaxın Şərqdə çəşdirib, strateji olaraq diqqətini Şərqi Asiyadan yayındırır. Həmçinin, nəhəng neft ixracatçısı və Amerika əleyhdarı olan regional dövlət kimi İranla əməkdaşlıq Çinin neft tədarükündə Amerika müttəfiqlərindən asılılığını zəiflədə bilər [12, 4].

Ekspertlərin fikrincə, Çinin İranla atom energetikası sahəsində əməkdaşlığı hələ XX əsrin 80-ci illərinin ortalarından başlamışdı. İlk razılaşma ehtimal ki, 1985-ci ildə əldə edilmiş və bu sazişə əsasən Çinin elmi müəssisələrində iranlı mütəxəssislərin hazırlanmasına başlamışdı [6, 55]. Belə ki, 1985-ci ilin iyul ayında İran Məclisinin spikeri Haşemi Rəfsəncaninin Pekinə səfərinin iki ölkəyə digər sahələrlə yanaşı, nüvə sahəsində də əməkdaşlıqla bağlı protokol imzalamaq imkanı verdiyi güman edilir. Baxmayaraq ki, bu sahədə əməkdaşlıq rəsmi elan edilmədi [9, 44]. Haqqında şayiələr yayılan həmin 1985-ci il İran-Çin razılaşması gizli qaldı və Çin indiyədək rəsmi olaraq, onu tanımur. Lakin Birləşmiş Ştatlar belə bir müqavilənin mövcudluğundan əminliyini ifadə edir [6, 55]. Xatırladaq ki, İran İslam Respublikasının ilk rəhbərliyi 1980-ci illərin ortalarına kimi nüvə sahəsinə maraq göstərməmiş, hətta bu istiqamətdə əvvəllər görülmüş işlər dondurulmuşdu. Lakin İran-İraq müharibəsində İraq tərəfindən kimyəvi silah tətbiqi və onun 1980-ci illərin ikinci yarısında öz nüvə proqramını reallaşdırmaq istiqadə

mətində uğurları İran rəhbərliyini nüvə proqramını yenidən bərpa etməyə sövq etdi [5].

İki ölkə arasında nüvə sahəsində razılaşma rəsmi təsdiqlənməsə də, Çin əməli olaraq bu istiqamətdə İrana kömək etdi. Məsələn, Çin İsfahandakı nüvə araşdırmaları ilə məşğul olan əsas tədqiqat institutunun tikintisinə yardım etdi. İrana sıfır gücə malik nüvə reaktorları (sıfır gücə malik reaktor – işləyərkən soyudulma və işçi heyətinin radiasiyadan qorunmasını tələb etməyən ən zəif gücə malik reaktordur. Bu reaktor ildə maksimum 100 qramadək plutonium istehsal edə bilir və 100 qramdan çox plutonium istehsal etməsi üçün onun dəyişdirilməsi mümkün deyil) verdi. Qeyd edək ki, sonralar bu reaktorlar İsfahandakı nüvə tədqiqatı mərkəzi ilə birlikdə Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyin (AEBA) nəzarəti altına keçmişdi [6, 55].

1985-97-ci illərdə nüvə texnologiyalarının inkişafında İranın əsas əməkdaşına çevrilən Çin uranın hasilatı, konvertasiyası və zənginləşdirilməsi, həmçinin, yanacaq hazırlanması texnologiyası sahəsində İrana yardım etdi. Çinin İrana yeni nüvə bilikləri ötürməsinin kommertiya xarakteri daşmasına baxmayaraq, hər iki tərəf nüvə sahəsində əməkdaşlığı inkar edirdilər [8, 94].

Yalnız 1991-ci ildə Çin və İran nüvə sahəsində əməkdaşlığı etiraf etdilər. 1991-ci ildə İran ilə atom energetikası sahəsində əməkdaşlığına dair fikirlərin əsassız olduğunu bildirən Çinin xarici işlər naziri həmin ilin noyabr ayında İrana 20 MVt gücündə, çox da böyük olmayan tədqiqat reaktoru satışına dair müqavilə bağladıklarını etiraf etdi. O təkid edirdi ki, bu avadanlıq yalnız dinc məqsədlərlə (tibbi diaqnostika, fizika sahəsində tədqiqatlar və s.) istifadə olunacaq və AEBA-in təminat sisteminin nəzarətində olacaq. Çinlilər həm də satdıqları reaktorun nüvə silahının qarşısının alınması tədbirlərinə zidd olmadığını, zəif gücünü əsas gətirdilər [6, 55]. Lakin tərəflər əməkdaşlığa dair sənədləri Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyə 2003-cü ildə təqdim etdilər və daim təsdiq edirdilər ki, Çinin nüvə yardımları Nüvə Silahlarının Qarşısının Alınması Müqaviləsinin 4-cü maddəsinin bəndlərinə əsasən qanuni olmuşdur. Bu maddə ölkələrin nüvə energetikası sahəsində dinc məqsədlərlə əməkdaşlığını nəzərdə tutur.

Bundan əlavə, İranın nüvə obyektlərinə artıq AEBA nəzarət etməyə başlamışdı [8, 94]. AEBA-in müfəttişlərinin bu reaktorla bağlı rəyləri çinli siyasətçilərin fikirləri ilə uyğun idi. İsfahanda təftişlərin keçirilməsindən sonra AEBA müfəttişlərinin gəldikləri nəticəyə görə, çinlilərin İrana satdığı avadanlıq uranın zənginləşdirilməsi üçün istifadə edilə bilməzdi. Çin reaktorunun gücü nüvə silahı istehsalı üçün zəruri olan miqdarda materialı işləyib hazırlamağa imkan vermirdi. Vaşinqtonda isə bu nəticələrə şübhə ilə yanaşırdılar və İrana yardımları üzündən Çinə təzyiqlər artırdı. Bu səbəbdən Çin, sonralar texniki səbəblər bəhanəsi ilə 20 meqavattlıq reaktorun satışı barədə müqaviləni ləğv etdi [6, 55].

1992-ci ilin sentyabrında İran prezidenti Əli Əkbər Həşemi-Rəfsəncaninin Pekinə səfəri zamanı iki ölkə arasında atom energetikası sahəsində əməkdaşlığa dair protokol imzalandı [15]. Razılaşmaya görə, Çin İsfahandakı nüvə tədqiqat mərkəzini elmi tədqiqat işləri üçün avadanlıq və nüvə qurğuları ilə təchiz etdi: bunlar iki alt-kritik qurğu (parçalanan maddənin paylanması və konfigurasiyasında məhdudiyətlər olduğu üçün öz-özünə davam edən nüvə zəncirvari reaksiyası mümkün olmayan nüvə tədqiqat qurğusu) (1992), 27 kVt gücündə kiçik neytron mənbəyi (1994) və ağır suda sıfır gücə malik tədqiqat reaktoru (1995) idi [13].

İran və Çin arasında 1993-cü ilin fevralında İrana Tehrandə Azad Universitetində yerləşdiriləcək, nüvə sintezi həyata keçirmək üçün nəzərdə tutulan reaktor satışı barədə müqavilə bağlandı. Çinli mütəxəssislər reaktorun qurulması, sınağı və tənzimlənməsi işləri ilə əlaqədar 1994-cü il ərzində iki dəfə Tehrandə oldular. 1995-ci ilin fevralında isə İran reaktorun uğurlu fəaliyyəti barədə Çinə məlumat verdi [6, 56; 11,8].

Həmçinin, İran və Çin Vaşinqtonun mənfəətinə əhəmiyyət verməyərək, 1995-ci ildə Buşəhrdə, bəzi məlumatlara görə isə Əhvazda, əvvəllər fransız mütəxəssislər tərəfindən hazırlanmış meydançada 300 MVt gücə malik iki yüngül su reaktorlu AES-in tikintisi barədə saziş imzaladılar [7, 8]. 90-cı illərin əvvəllərində Çinin yardımı ilə Əhvaz rayonu Darxovin şəhərində (Xuzistan vilayəti) Karun çayı üzərində tikilməsi planlaşdırılan atom stansiyası Esteqlal AES adı ilə də məşhur idi [4]. Çinlilə-

rin tikintisini 7-9 ilə başa çatdırmağı vəd etdikləri reaktorlar dinc məqsədlərlə istifadə olunmalı və AEBA-in beynəlxalq təftişlərinin nəzarəti altında qalmalı idi. Bu yolla da qeyd edilən müqavilə nüvə silahlarının yayılmaması prinsiplərini pozmurdu [6, 56]. Lakin əldə edilən razılaşmaların həyata keçirilməsi guya 1995-ci ilin sonunda Çin tərəfin texniki və iqtisadi çətinlikləri, son nəticəyə dair fikir ayrılıqları və güman ki, ABŞ-ın da təzyiqləri üzündən 1997-ci ildə dayandırıldı [6, 56]. Beləliklə, Pekin Tehranla atom enerjisinin dinc istifadəsi sahəsində əməkdaşlıqdan ABŞ-la razılaşma çərçivəsində imtina etdi. Bundan sonra İran atom enerjisi əldə etmək istiqamətində işləri öz üzərinə götürməli oldu.

2008-ci ilin başlanğıcında İranın tezliklə 300 meqavattlıq gücə malik "Darxovin" atom elektrik stansiyasının tikintisinə başlayacağı elan edildi [1]. Bu, İranın öz imkanları ilə inşa edəcəyi ilk AES olacaqdı. İrəli gedərək qeyd edək ki, stansiyanın tikintisinin başlandığı barədə 2010-cü ilin avqustunda İranın Milli təhlükəsizlik və xarici işlər üzrə parlament komitəsinin rəhbəri Ələddin Borucerdin məlumat vermişdi [2].

ABŞ-ın atom energetikası sahəsində Çin–İran əməkdaşlığından narahatlığı. ABŞ rəhbərliyi Çinin İrana verdiyi reaktorların "İranda gizli nüvə proqramı"na kömək üçün istifadə ediləcəyindən ehtiyat edirdi. Narahatlığın əsas səbəbi nüvə başlıqları üçün yanan materialların hazırlanmasında istifadə edilə bilən uran gövdəsi istehsalı avadanlıqları da daxil olmaqla, reaktorun və texnologiyanın ötürülməsi idi [6, 56].

1990-cı illərin başlanğıcında Çinin İrana kalyutron qurğusu (elektromaqnit separatoru) verməsi də ABŞ-da ciddi etirazlar doğurdu. Tədqiqat mərkəzinin yaxınlığında Su Elektrik Stansiyası yerləşməsi məlum olduqda şübhələr daha da artdı. Belə ki, SES uranın parçalanmasının kalyutron qurğusundan istifadə edilən elektromaqnit metodu zamanı enerjiyə olan böyük tələbatı təmin edə bilərdi. İran tərəfi zəmanət verirdi ki, kalyutron yalnız sabit izotoplar əldə etmək üçün istifadə edilir. AEBA-in mütəxəssisləri 1992-93-cü illərdə aparılan təftişlər zamanı bu faktı təsdiq etdilər. Onların qərarına görə, həmin kalyutron radioaktiv elementlərin bölünməsi üçün istifadə edilə bilməzdi, çünki onunun yerləşdiyi məkanda bu proses üçün tələb

olunan havalandırma sistemi mövcud deyildi. AEBA-in "INFCIRC/254/Rev.4/Part2" başlıqlı sənədinə əsasən, 50 mA-lik (milliamper) kalyutron qurğuları ixrac nəzarətinə alınmalıdır. AEBA-in texniki əməkdaşlarının məlumatına əsasən, belə bir kalyutron ildə üç qramdan artıq yüksək zənginləşdirilmiş uran istehsal edə bilməz [7, 21]. Xərclənmiş (istifadə olunmuş) nüvə yanacağıının yenidən emalı nüvə yanacağı dövrünün digər mühüm mərhələsidir. Məhz plutoniumun ayrılması – Hindistanda və İsraildə nüvə silahının yaradılması prosesinin, həmçinin, Şimali Koreya nüvə proqramının əsas komponenti idi. Bu ölkələrdə plutoniumun istehsalı üçün Xərclənmiş Nüvə Yanacağı hissəsinə malik qaz-qrafitli ağır su reaktorlarından istifadə olunmuşdu [7, 21].

Qeyd olunanlardan əlavə, İranın Çinin yardımını ilə ağır su reaktoru əldə etmək istiqamətində cəhdləri də beynəlxalq aləmdə narahatlıq doğurdu. Hələ 1980-ci illərin ortalarında ölkədə ağır su ilə işləyən 10 MVt gücə malik hind tədqiqat reaktoru variantında reaktor tikintisi nəzərdə tutulmuşdu. Lakin yuxarıda qeyd olunan səbəblər üzündən bu məqsəd reallaşmamışdı.

1990-cı illərin əvvəllərində İranın Çindən plutonium istehsalına yaramayan, lakin ağır su ilə işləyən güclü reaktordakı prosesləri təqlid etməyə imkan verən sıfır gücə malik reaktor alması, 90-cı illərin ortalarında İran Atom Enerjisi Təşkilatının Rusiyadan ağır su tədqiqat reaktoru (bəzi mənbələrə görə 40 MVt gücündə) almaq üçün danışıqlar aparmasına baxmayaraq, Rusiya Siyasi Tədqiqatlar Mərkəzinin mütəxəssisi Anton Xlopkovun fikrincə, İranda nüvə yanacağı istehsalı tsiklinin mövcudluğundan (çünki ölkədə onun demək olar ki, heç bir mərhələsi mövcud deyil), həmçinin, lazımı material və qurğuların hərbi məqsədlərlə istifadəsindən söhbət gedə bilməz [7, 22]. Ekspert 2000-ci illərin əvvəllərinə aid məlumatlara əsasən həmin dövrdə İranda belə reaktorlar və plutoniumun istehsalı texnologiyasının mövcud olmadığını qeyd edir [7, 21].

Nüvə silahına nəzarət üzrə Viskonsin layihəsi üçün tədqiqat aparmış amerikalı ekspert Gery Milhollinin gəldiyi nəticə isə fərqlidir. Onun iddiasına görə, Çin İrana ildə bir neçə nüvə silahı istehsal etmək imkanı verən 25-30 meqavatt gücə malik reaktor, həmçinin, uran kon-

sentratından uran heksaflorid istehsal edən zavod satmağa razılıq vermişdi. Heksaflorid zavodu atom bombalarında istifadə edilən uran zənginləşdirilməsi üçün lazımdır. Milhollin zənginləşdirilmiş uranla işləyən bombaların nüvə klubuna qoşulmaq istəyən inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün əhəmiyyətini vurğulayır. Belə bombaların hazırlanması plutoniumla əldə edilənlərdən daha asandır, çünki nisbətən az zərərli olur. Lakin partlayışı zamanı böyük nüvə gücünə malik olur. Körfəz müharibəsi başlanarkən, İraq da uran bombası hazırlamaq üzrə idi. Tarixdə atılmış ilk bomba da məhz uran bombası olmuşdur. Birləşmiş Ştatlar onun sınağını həyata keçirmədən Xirosima üzərinə atmışdı [14].

Gery Milhollin əlavə edirdi ki, “bu iki satış hələlik həyata keçməyib. Çin onu “qılınç kimi başımızın üstündə saxlayır. Əgər Çinlə daha geniş əməkdaşlığa başlamasaq, o, İranla bu iki təhlükəli ixracat müqaviləsini tamamlaya bilər” [14].

Lakin bir çox dövlətlərin, xüsusilə Çinin beynəlxalq təşkilatlarda İranı müdafiə etmək və sanksiyalardan qorumaq istiqamətində söylərinə baxmayaraq, 1990-cı illərin ortalarında ABŞ-ın təzyiqi ilə nüvə qurğuları və texnologiyaları ixrac edən ölkələrin hamısı, o cümlədən Çin İranla nüvə energetikası sahəsində əməkdaşlıqdan imtina etdilər [7, 9]. Pekin 1997-ci ildə bu sahədə İranla tam hüquqlu əməkdaşlıqdan imtina etsə də, İranın nüvə proqramının inkişafına müəyyən qədər yardım göstərə bildi.

Nəticə. Çin və İran arasında əməkdaşlıq iqtisadi, energetika, hərbi-texniki sahələri əhatə edir. İranın coğrafi mövqeyi Hörmüz boğazından keçən Çin tankerləri üçün təhlükə yaratmadığından, bu ölkə Çin üçün mühüm neft tədarükçüsüdür. Beynəlxalq sanksiyalar şəraitində Çin Tehran üçün etibarlı əməkdaşə çevrilmişdir. Başqa sözlə, Çinin İran neftinə, İranın isə Çinin investisiyalarına ehtiyacı var. Regionda əsas rəqibi ABŞ-a qarşı mövqə tutan və ABŞ-ın regional müttəfiqlərinin əhatəsində olan bu dövlətin güclü mövqeyə malik olması Çin üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Lakin iki ölkə arasında əməkdaşlığı yeni güc mərkəzinin formalaşması kimi dəyərləndirmək olmaz, çünki Çin Yaxın Şərq regionunda ehtiyatla davranır, konfliktlərə qarışmaqdan çəkinir. Bunun ən bariz nümunəsi Çinin ABŞ-ın təzyiqləri qarşı geri çəkilərək, İranla nüvə texnologiyaları sahəsində əməkdaşlığı dayandırması oldu. Bundan əlavə,

Çin aralarında sıx əməkdaşlığa baxmayaraq 2018-ci ildə BMT Təhlükəsizlik Şurasında İranı Yəməndə münaqişə tərəflərindən olan husilərə silah ötürməkdə ittiham edən qətnamə layihəsinin qəbulu zamanı bitərəf qalması seçdi. Pekin ABŞ-la münasibətləri gərginləşdirməmək üçün İranın Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatına üzvlük söylərini də fəal dəstəkləmir. ABŞ-Çin ticarət müharibəsinin gərgin zamanında Çinin ABŞ-a güzəşt əlaməti olaraq, İrandan neft alışı azaltması müşahidə olundu. Çinin son davranışı barədə ilk məlumat Wall Street Journal tərəfindən yayımlandıqda təəccüb doğurmuşdu, çünki heç kim rəsmi olaraq Tehrana qarşı iqtisadi sanksiyalara əməl etməyən Çinin İran neftini bloklayacağını gözləməirdi [3]. Beləliklə, Çinin məqsədi beynəlxalq konfliktlərdə tərəf tutmadan, çox tərəfdaşə malik olmaqla daha çox iqtisadi fayda əldə etməkdir.

Çinin siyasi mövqeyi onun İran və ABŞ arasında ikili oyun oynadığına dair fikirlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Çinin bu davranışlarının izahı kimi Amerikalı ekspert C.V.Qarverin söylərini qeyd etmək olar: “İranın nüvə proqramına münasibətdə Çinin ikili davranışının sadə, məntiqli iqtisadi izahı var. Çin bütövlükdə İran körfəzində və İranın nüvə probleminə münasibətdə ziddiyyətli maraqlara malikdir və bu ziddiyyətli maraqları tənzimləyərək, gah birini, gah da digərini müdafiə etməyə çalışır. O bir tərəfdən, idxal olunan enerji daşıyıcılarına artan tələbatını təmin etmək üçün istifadə olunmamış və zəngin neft-qaz yataqlarına giriş əldə etmək istəyir. Təhlükəsizlik Şurasında Tehranı müdafiə etməsi Pekinə İranın neft ehtiyatlarına giriş imkanı verir. Digər tərəfdən, Çin öz inkişaf söyləri üçün əlverişli makromühit yaratmaq məqsədi ilə Birləşmiş Ştatlarla strateji əməkdaşlığə məcburdur [10,77].

Ədəbiyyat siyahısı

1. İran Agentlik qarşısında öz öhdəliklərini əvvəlki kimi ciddi şəkildə pozur – ABŞ-ın BAEA-dakı səfiri. <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/1764578.html>
2. Иран собирается самостоятельно построить еще одну АЭС, https://www.newsru.co.il/mideast/15aug2010/iran8008_img.html

3. Кучер Е. Как Трамп грозит Китаю и почему платить за это снова будут американцы, 06 Мая 2019, https://tsargrad.tv/articles/kak-tramp-grozit-kitaju-i-pochemu-platit-za-jeto-snova-budut-amerikancy_198061
4. Мельников В. Ядерная программа Ирана /РИА Новости, 16.01.2017, <https://ria.ru/20170116/1485682992.html>
5. Новиков В.Е., Хлопков А.В. Военная ядерная программа Ирана / Пир-центр, http://www.pircenter.org/sections/view/section_id/47
6. Пастухова Г. Сотрудничество Китая и Ирана: взаимные интересы, тактические и стратегические// индекс безопасности № 2 (89), Том 15, с.49-63
7. Хлопков А. Иранская ядерная программа в российско-американских отношениях / Научные записки Пир-центра №18, Москва, 2001, 49 стр.
8. Berger Bernt and Schell Phillip. Toeing the Line, Drawing the Line: China and Iran's Nuclear Ambitions // China Report 49, 1 (2013), p. 89–101
9. Gaietta Michele. The trajectory of Iran's nuclear program. First published in 2015 by PALGRAVE MACMILLAN in the United States, New York, 282 pp.
10. Garver John W. Is China playing a dual game? // The Washington Quarterly, Winter, 2011, 34:1, p. 75-88
11. Harold S., Nader A. China and Iran: Economic, Political and Military Relations / RAND Center for Middle East Public Policy, 2012, published by the RAND Corporation, 34 s.
12. Izadi Foad and Khodaei Esfandiar. The Iran Factor in U.S.-China Relations Guarded Engagement vs. Soft Balancing // 2017 World Century Publishing Corporation and Shanghai Institutes for International Studies China Quarterly of International Strategic Studies, Vol. 3, No. 2, p.1–25
13. Koch A. Wolf J. Iran's Nuclear Facilities: a Profile, 1998, cns.miis.edu/pubs/reports/pdfs/iranrpt.pdf
14. Milhollin Gary. Hearing on China's Role in the Spread of Weapons of Mass Destruction. April 10, 1997, <https://www.iranwatch.org/our-publications/speeches/hearing-chinas-role-spread-weapons-mass-destruction>
15. Special National Intelligence Estimate: Prospects for Further Proliferation of Nuclear Weapons / The National Security Archive. The George Washington University – URL: <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB240/snief.pdf>
16. Russia-Iran Reactor Deal Still on Track. Moscow Times. 1995, 30 September

Summary

Ulker Alieva-Abdullayeva

Chinese support for the development of nuclear energetics in Iran

The article analyzes the results of cooperation between China and the Islamic Republic of Iran in the field of nuclear energy. The establishment of relations between the two countries and factors contributing to the development of relations were considered, the cooperation of two countries in the field of nuclear energy, China's assistance to Iran in this area were studied in detail. The study also examined US concerns about China's support for Iran's nuclear program, its attempts to hinder cooperation in this area, and their consequences. As noted in the article, both countries are interested in mutual cooperation. China needs to import Iranian oil, and Iran needs Chinese investment. However, cooperation between the two countries should not be seen as the formation of a new center of power, since China is cautious in the Middle East and refrains from intervening in conflicts.

Keywords: *China, Iran, nuclear program, nuclear energetics, sanctions against Iran.*

Резюме

Улькер Алиева-Абдуллаева

Поддержка со стороны Китая развитию атомной энергетики в Иране

В статье проанализированы результаты сотрудничества между Китаем и Исламской Республикой Иран в области атомной энергетики. Рассмотрены история установление отношений между двумя странами и факторы, способствующие к развитию отношений, подробно изучены сотрудничество двух стран в области атомной энергетики, помощь Китая Ирану в этой сфере. В исследовании также рассмотрены опасения США по поводу поддержки Китаем ядерной программы Ирана, ее попытки воспрепятствовать сотрудничеству в этой области и их последствия. Как отмечается в статье, обе страны заинтересованы во взаимном сотрудничестве. Китай нуждается в импорте иранской нефти, а Иран в китайских инвестициях. Однако сотрудничество двух стран не следует рассматривать как формирование нового центра силы, поскольку Китай осторожен на Ближнем Востоке и воздерживается от вмешательства в конфликты.

Ключевые слова: *Китай, Иран, ядерная программа, ядерная энергетика, санкции против Ирана*